

A SPORT MINT HONVÉDELEM? A NEMZETI SPORT HÁBORÚS PROPAGANDÁJA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Barát Bence

barat.bence@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2019.3.55

Absztrakt

Tanulmányomban a második világháború Magyarországon megjelenő és elterjedő „a sport mindig honvédelem” jelszó változását vizsgálom a *Nemzeti Sport* című lap hasábjain. Arra vagyok kíváncsi, mikor és miért alakult ki, majd hogyan változott ez a tétel a magyar sportéletben, amely a világháború végnapjaira magyarázatra sem szoruló jelentéshalmazzá vált. Reményeim szerint dolgozatom közelebb visz annak megértéséhez, hogy a sportnak milyen szerepe volt a világháborús társadalomban. A korszak legnagyobb magyar sportlapjának a cikkeit minőségi és mennyiségi tartalomelemzéssel vizsgálom, és kitérek arra is, milyen hatással lehetett a jelszó elterjedése a sporthírek fogyasztóira.

Kulcsszavak

sport, honvédelem, Horthy-korszak, Nemzeti Sport, második világháború

SPORT AS NATIONAL DEFENSE? MILITARY PROPAGANDA OF NEMZETI SPORT DURING THE SECOND WORLD WAR

Bence Barát

Abstract

In the following study, I am trying to identify and understand the reasons behind the evolution of the phrase "a sport mindig honvédelem", which roughly translates to "sport is always [a mean of] national defense". This phrase, symbolizing a strong connection between sport and military, became extremely widely used in the Hungarian sport newspaper *Nemzeti Sport* (*National Sport News*), eventually raising it to the level of a self-explanatory dogma for the sport society during the last years of the Second World War. With both qualitative and quantitative analysis, I am striving to find the birth and the key changes of the idea "sport is always national defense". By the end, I hope so, I will be able to draw a clearer picture of the relationship between society and sport in the wartime Hungary.

Keywords

sport, military, Horthy era, Nemzeti Sport, Second World War

A SPORT MINT HONVÉDELEM? A NEMZETI SPORT HÁBORÚS PROPAGANDÁJA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Barát Bence

Bevezetés

„A sport mindig honvédelem!” Ez a jelszó a második világháború Magyarországon a maga tömörségében testesítette meg azt a szemléletet, amely szerint a sport legalapvetőbb társadalmi-politikai funkciója a férfilakosság katonai előképzése, fegyelemre és a fizikális megpróbáltatások elviselésére nevelése. A gondolat alapja, nevezetesen, hogy a testnevelés, illetve a sport nagyban hozzájárul azon készségek fejlődéséhez, melyekre a harctéren is szükség van, egyáltalán nem volt újkeletű a Horthy-korszakban, és nem is tűnt el 1945 után sem, pusztán külsőségeiben változott meg. Viszonylagos állandósága ellenére azonban rendkívül nagy utat tett meg a dualizmus kori országgyűlési vitáktól az államszocialista korszak „Munkára, Harcra Kész” sportmozgalmáig és tömegtermékké válásáig, melynek teljes bemutatására itt nem vállalkozhatok. Dolgozatomban mindössze egy rövid, ám annál jelentősebb időszakot emelek ki a folyamatból, amikor a csak elnagyolt, nagyon változatos formá(k)ban létező gondolat előbb körvonalakat kapott, elterjedt, majd jelszóvá érett. Annak körülményaira teszek kísérletet, hogy „a sport mindig honvédelem” jelszó formailag és tartalmilag hogyan változott a harmincas évek végén és a negyvenes évek első felében, aminek nyomán követéséhez az ország legnépszerűbb sportlapjának, a magyar sportvezetés kvázi szócsövének számító *Nemzeti Sport* cikkeit helyezem vizsgálatom középpontjába, figyelmet fordítva Magyarország külpolitikai és háborús helyzetének, valamint a bel- és sportpolitikai viszonyoknak az alakulására. Kvantitatív és kvalitatív elemzéssel szeretném kimutatni, miként változott a lapnak – és rajta keresztül a sportirányításnak – a sport feladatairól kommunikált felfogása a „fegyveres semlegesség” időszakában, aztán a háborúba lépést követően, majd a német megszállás alatti hónapokban. Elsődlegesen arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen gyakorisággal használták a sport és honvédelem (vélt vagy valós) összefüggését, és ezen alkalmakkor milyen kontextusban említették a vonatkozó kifejezéseket.

A „sport mindig honvédelem” jelszó kezdeti változatainak alakulásában, majd végleges változatának rögzülésében komoly szerepet játszottak az európai politikai, illetve hadi események, ám nem kizárólag ezek határozták meg a hazai sportpropaganda irányvonalát. Mindenesetre célszerűnek tartom az elemzés egységeit a már említett korszakhatárokhoz igazítani, amit annál is inkább megtehetek, mivel a *Nemzeti Sport* – 1944 utolsó pár hónapját leszámítva – végig rendszeresen, hetente négy alkalommal jelent meg, ami nagyban megkönnyíti az egyes periódusok összehasonlítását. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy a lapban kizárólag sporthírek vagy sporthírnek is minősülő írások szerepelnek, a honvédelem témájával valamilyen formában foglalkozó minden cikket megvizsgáltam, és csak azokat nem vettem fel az

adatsorba, melyek bizonyíthatóan nem tükrözik a lap szerkesztőinek felfogását (pl. előadások, beszédek idézése).¹

Fő kérdésem tehát, hogy miként alakult ki és formálódott a „sport mindig honvédelem” jelszó, illetve mennyiben befolyásolták a külpolitikai és háborús események a sportpropaganda irányvonalát, a hatalom birtokosai miként igyekeztek a sportot – mint a társadalom jelentős része által fogyasztott kulturális terméket – felhasználni saját céljaik érdekében, milyen szerepet szántak a sportpropagandának a háborúra való felkészülés terén, illetve milyen tényezőket igyekeztek kiemelni a sport és a honvédelem viszonyából.² A sport, a sportolás, a sport iránti érdeklődés nem pusztán maga a sporttevékenység miatt lényeges, hanem mert a sportélet teret biztosít politikai és társadalmi interakcióknak. Így a szóban forgó jelszó kialakulásának és változása egyes állomásainak bemutatása, illetve értelmezése értékes adalékokkal járulhat hozzá a Horthy-kori Magyarország kutatásának számos területéhez.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk az elemzés korlátait sem. Míg ugyanis a szerzők, szerkesztők és mögöttük közvetetten az állami sportirányítás szándékai meglehetősen világosan kirajzolódnak, szinte semmit sem tudunk az olvasóközönség szemléletének alakulásáról. Legfeljebb annyit állíthatunk bizonyossággal, hogy az átlagos olvasó értette a cikkek által használt jelentésrendszert, a lap hozzávetőlegesnek mondható példányszám-adataiból, illetve az Országos Testnevelési Tanács (OTT), majd 1941-től utódja, az Országos Sport Központ (OSK) által szervezett sportrendezvények látogatottságából pedig annyit megállapíthatunk, hogy az állami sportpropagandának széleskörű fogyasztóközönsége volt. Azt azonban, hogy ez a „fogyasztás” az egyénre vagy egy-egy társadalmi csoportra hogyan hatott, csak nagyon felületesen áll módunkban ellenőrizni.³

Módszertani megjegyzések

Megközelítesemben a sport olyan társadalmi-kulturális jelenség – a politikai hatalom birtokosai kezében pedig eszköz –, amely elsődlegesen nem azért méltó elemzésre, ami a pályán zajlik. Ennél sokkal fontosabb, hogy mit mondanak róla, milyen összefüggésben használják a mindenki számára hozzáférhető információhalmazt, mely a csapatok történetéből, társadalmi háttéréből, jelképeiből, a szurkolótáborok rigmusaiból, a sportnak-testmozgásnak tulajdonított évszázados jelentésekből és persze nem utolsósorban a számszerűsíthető sport-eredményekből áll. Ezeket a tényeket, tények tűnő dolgokat alakítja a sportélet minden résztvevője a saját szájíze, politikai, vallási, nemzeti(ségi) meggyőződése szerint, és építi ki a saját és a közössége számára leginkább megfelelő jelentésrendszert (Hadas–Karády 1995, Szegedi 2011, Szegedi 2014, Zeidler 2012). Az ilyenfajta közösségformáláshoz, illetve a közösség gondolkodásának formálásához kiváló eszköz a (sport)sajtó, hiszen a huszadik századi európai társadalmak mindennapjainak szerves részévé vált a sportélet.

Tanulmányom abból a szempontból rendhagyónak tekinthető, hogy a sportot, mint pontosabban meg nem határozott fogalmat vizsgálja, vagyis nem bontja fel a sportot élsportra, tömegsportra, leventesportra, stb. A „sport mindig honvédelem” sikere azon (is) alapult, hogy a befogadók egyénileg – a maguk sportdefiníciójához igazítva – értelmezheték a sport fogalmát, nem korlátozta őket semmiféle meghatározás, ezért egyformán megszólítva érezhették magukat. Így a munkás munkássportra, a leventeoktató leventesportra, a labdarúgó vagy a

¹ Ennek ellenére azonban nyilvánvalóan nem tekinthető véletlennek, hogy a lap közölte ezen szövegeket.

² A Horthy-kori sajtó, propaganda és hatalom viszonyáról bővebben lásd Sipos 2011.

³ Egy megoldási lehetőséget kínál, valamint használ Szakál 2006, illetve Izsák 2014.

csapatának szurkolója pedig élsportra gondolt-gondolhatott, amikor a jelszóval találkozott. Írásomban tehát a sportról általában beszélek, nem mint konkrét testmozgási vagy szórakozási formáról, hanem mint jelképről, amelynek többféle értelmezése létezhet.

Vizsgálatom empirikus (kvantitív) részében a „sport” és a „honvédelem” kifejezések említéseinek gyakoriságát regisztráltam megjelent lapszámokként. Csak olyan eseteket vettem számításba, amelyekben a „sport” és a „honvédelem” szavak egyértelműen egymásra vonatkoztatva kerültek említésre, az olyan nem lényegi összefüggéseket megjelenítő eseti együttjárásokat, mint például a honvédelmi tárca egyik képviselője jelen volt egy sporteseményen, figyelmen kívül hagytam. A sport/lapszám mennyiségi mutató mellett nagy hangsúlyt fektettem a szövegek tartalmi, minőségi vizsgálatára is, hiszen ezekből alkothatunk képet az adatok mögött rejlő események mértékéről, az állami sportpropaganda céljairól, a sportvezetés tervei mögött húzódó mozgatórugókról.

Előzmények

Bár már az Eötvös-féle népiskolai törvény úgy fogalmazott, hogy a tanórák között szerepeljen a „testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra”, ez még inkább csak jelképes megfogalmazásnak tekinthető. A testnevelés-sport és a katonai kiképzés viszonyában bekövetkezett első jelentős szemléletváltozásra csak később, a századfordulón került sor. Ennek jellemző példája, amikor 1903-ban Guillaume Árpád vezérkari százados a korszak egyik népszerű sportlapja, a *Herkules* hasábjain kijelentette, „minden népfölkelésre kötelezett és később katonaköteles, illetve oly korba lépő ifjú, a melyben önként tehet katonai kötelezettségének eleget, a katonai kiképzés bizonyos elemeivel tisztában legyen.” Megoldásként Guillaume a testnevelési szervezet megújítását javasolta aképpen, hogy a Közoktatási Bizottságot bővítsék ki egy katonai szakbizottsággal. (*Herkules*. 1903. augusztus 15.) A katonai-testnevelési irányzat népszerűsítésére indult meg 1908-ban a *Katonás Nevelés* című lap, amely havonta megjelenő számaiban kimerítő részletességgel foglalkozott egy-egy részterülettel az iskolai neveléssel kapcsolatban. Programja szerint a tanintézetekben a „harcserű torna” és a „hazafias és katonás” – „huszáros” – szellem meghonosodását szándékozott elérni. Az időpont és a cikkek háttere sem véletlen. Az egyre feszültebb légkörű, háborúra készülő Európában a hadsereg képviselőinek komoly kétségei voltak a magyar társadalom edzettségi és egészségi állapotát illetően, melyen rohamos gyorsasággal igyekeztek változtatni. (*Katonás Nevelés*. 1908. április 15.)

Az említett fellángolások nem sok eredménnyel jártak, a világháborút követően a testnevelési rendszer bírálói igazolva láthatták félelmeiket, melyek szerint a magyarság fizikálisan nem elég képzett a háború sikeres megvívásához, ezt pedig tovább súlyosbította, hogy a békeszerződés rendkívül szűk keretek közé szorította a katonai kiképzés lehetőségeit. Gróf Klebelsberg Kuno a következőképpen számolt be a helyzetről: „Egy lefegyverzett népet különben is az a veszedelem fenyegeti, hogy férfias keménységét idők folyamán elveszíti, ezért a Trianon utáni magyar kultúrpolitikának a testnevelés sokkal fontosabb és lényegesebb eleme, mint a kiegyezés korában volt.” (Klebelsberg 1931: 16.) Többek között ezen igyekezett változtatni az 1921/LIII. törvénycikk. Az úgynevezett testnevelési törvény előírta a 12–21 év közötti fiúk kötelező testgyakorlását, ami egyrészt az iskolai testnevelésórák fokozottabb ellenőrzését jelentette, valamint elrendelte, hogy az iskolát elhagyók számára létesítsenek levanteegyesületeket, amelyeket kötelező jelleggel látogatniuk kellett. Az intézkedéssel a törvénycikk megalkotói igyekeztek pótolni a békeszerződésben betiltott általános hadkötelezettséget, és megteremteni egy katonai szolgálatra alkalmas nemzedék alapjait.⁴

⁴ A törvény megszületésének háttéréről bővebben lásd Szikora 2012.

A bethleni konszolidáció éveiben az állami sportvezetés és sportpropaganda a fent leírtaknál messzebbre azonban nem óhajtotta kiterjeszteni hatáskörét. A testnevelési törvény lehangosabb kritikusa, az 1920-ra a Magyar Országos Véderő Egylet sportegyesületeinek révén az ország legkiterjedtebb sportmozgalmát maga mögött tudó Gömbös Gyula pedig rendre korlátokba ütközött a társadalmi sport átalakítására tett kísérletei során (Vonyó 2014). A húszas évek sportpolitikai felfogásáról megállapítható, hogy a sportvezetés ugyan magáévá tette, ám a Népszövetség Európájában csak óvatosan építhette a sport és a társadalom katonai felkészítése közti, egyre inkább összefonódó szálakat. A húszas évek elején azonban már mindenképpen észlelhető a testnevelés és a katonai képzés a dualizmus korinál határozottabb kapcsolata. A „sport mindig honvédelem”-hez hasonló jelszavak, kijelentések viszont pontosan azért nem kaphattak nyilvánosságot, mert minden korábbi kísérletnél jobban tükrözték a valóságot, nevezetesen a sport óriási mértékben megnövekedett honvédelmi jelentőségét, ez azonban elvágta volna az egyik utolsó menekülőutat a békeszerződés hadsereg-korlátozó intézkedései előtt.

A bethleni irányzat bukásával 1931–32-ben megszűnt a sportéletet csak nagyvonalakban befolyásoló, az egyes klubok vezetését magánügynek tekintő kormányzati politika, és helyét az olasz fasiszta sportmozgalmat példaként maga elé állító vezetőréteg vette át. Az immár miniszterelnöki tisztséget betöltő Gömbös Gyula és Hóman Bálint kultuszminiszter nevéhez köthető szemlélet szerint a sportot külügyi vonatkozásban a nemzetközi reprezentáció, míg az országon belül a nemzeti nevelés szolgálatába kell állítani, ezt pedig a sportélet feletti politikai felügyelet kiterjesztésével kívánták garantálni. Emellett a kormány programjaként megjelentetett *Nemzeti Munkaterv* 90. pontja széleskörű átszervezést helyezett kilátásba a népművelési és testnevelési intézmények területén (*Nemzeti Munkaterv*. 1932: 13). Az ígéreteket az 1920-as évek elején meghirdetett nemzeti sportpolitika programjának megvalósítására a sajtó is nagy lelkesedéssel fogadta, magában Gömbösben a sportembert, valamint a gazdasági problémák leküzdésére hivatott vezetőt ünnepelve. Ekkorra tehető, hogy a lapok, elhagyva a pártatlan „sportstílust”, nyíltan politikai kérdésként kezdték feltüntetni a sportot. A futbalszövetség közlönye például már 1932 októberének végén az új miniszterelnök korábbi sportérdemeinek méltatása után kifejezte, hogy „a magyar testnevelés bízik – ismerve a jelen gátló nehézségeit – bízva-bízik abban, hogy amíg a gömbösi gondolat megvalósul, a lehetőségek gyakorlati útján minden a legjobb ütemben halad a kitűzött cél felé.” (Az MLSZ Hivatalos Közlönye 1932. október 30.) 1933-tól a *Testnevelés*, az Országos Testnevelési Tanács hivatalos lapja is rendszeresen hozott le az új sportpolitikai irányvonallal foglalkozó, a *Nemzeti Munkaterv* sportprogramját értelmező, és általában a sport nemzeti jellegének fontosságát hangsúlyozó cikkeket. Ezekben az írásokban leplezetlenül megjelenik az igény, hogy a sportéletbe tudatosan beavatkozó állam a rendezvényeket eszközül használva befolyásolja a nézők, szurkolók gondolkodását, ám a sportpropaganda a sportnak elsősorban nem a katonai jelentőségét, hanem a nemzeti identitásépítő funkcióját helyezte a középpontba. A sportvezetés tehát az 1932–1936 közti időszakban teljes mértékben tisztában volt a sportesemények közösség- és önazonosság-formáló funkcióival és tudatosan épített is azokra. A leírtakat jól tükrözi a *Testnevelés*ben Zemplényi Imre tollából született írás: „A versenyek hatalmas tömegeket gyűjtenek össze, melynek tagjai egybeforrnak a sportban, érzéseik és gondolkodásuk ezen közös színtere alkalmat nyújt arra, hogy konstruktív vezetők ezt tovább fejlesztve az emberi szolidaritás irányába vezessék. [...] a sport tehát a nemzeti gondolat megerősödésének fontos tényezője, ami akkor érdemel különös figyelmet, amikor a másik oldalon az internacionalizmus hívei fenyegetik a kis nemzetek létét [...]. Mindezekből kétségtelenül következik, hogy a sport a modern állam életében olyan nagy teret foglal el, amely megköveteli, hogy annak irányításában magasabb szempontok érvényesüljenek.” (Zemplényi 1933: 621–630.) A *Nemzeti Sport*nak még egy későbbi, 1937-es, az iskolai testnevelés problémáit boncolgató cikke is hasonló szellemben íródott. A szerző szerint a testnevelésóra

elsődleges feladata az ifjúság egészséges életmódra és nemzeti öntudatra való nevelése, de katonai szempontokat sem ez, sem a fentebb idézett írás nem említett. Sőt, az utóbbi bírálóknak is hangot adott, mondván, a nyugattal szembeni, a testnevelés terén való lemaradás oka, hogy az OTT képviselői az iskolai testnevelés alapjainak lefektetésekor „nem pedagógiai, hanem katonai érveket hallgattak meg”. (*Nemzeti Sport*. 1937. április 2.)

Az első világháborútól az 1938-ig terjedő éveken végigtekintve megállapíthatjuk, hogy ugyan a sport katonai-honvédelmi célokat is kezdett szolgálni a dualista időszak szórványos ilyen irányú elmékedéseivel szemben, ám a sportvezetés a legkevésbé sem igyekezett egyenlőségjelet tenni a sport és a honvédelem közé. Ez csak vörös posztó lett volna a trianoni békeszerződés felett örökdő Népszövetség, valamint az abba foggal-körömmel kapaszkodó szomszédos államok szemében. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy 1938 előtt egyetlen alkalommal sem fordul elő a sport és a honvédelem együttes említése a *Nemzeti Sport* lapjain.

A „honvédelmi sport” megjelenése

A *Nemzeti Sport* oldalain a sport és a honvédelem viszonyában bekövetkezett első változásra 1939 márciusában, a kárpátaljai bevonulást követően figyelhettünk fel. Egy szerző a kerékpársportot „honvédelmi szempontból rendkívül fontos”-nak titulálta, amely szerinte hozzájárult a kárpátaljai területek gyors birtokba vételéhez, majd egy júliusi cikkben már „a honvédelmi sportok között is első”-nek nevezték a kerékpározást (*Nemzeti Sport* 1939. március 24., július 9.). Rövidesen egy új fogalom, a „honvédelmi sport” honosodott meg a lapban, ami lényegében minden sportágat felölelt. Hogy mit is jelent valójában a kifejezés, azt egyetlen szerző sem fejtette ki bővebben, ám használata széles körben elterjedté vált, a cikkírók számára pedig leginkább csak az okozott nehézséget, hogy megindokolják az adott sportág honvédelmi jelentőségét. Értelmetlensége ellenére a szerkezet változást jelez a korszak újságíróinak sportról, honvédelemről és nemzetről alkotott felfogásában, hiszen önálló kategóriává válik a „honvédelmi sport”, melyet univerzálisan, minden sportágra alkalmaznak.

Ugyan már a sport és honvédelem szópár 1939 márciusa és szeptembere közti előfordulásainak száma is hatalmas emelkedést mutat a korábbi időszak elszórt utalásaihoz képest, Lengyelország német megtámadása belátható közelségbe hozta a magyar hadsereg bevetésének szükségességét. Ennek következtében a sport honvédelmi feladatairól szóló cikkek aránya az év végére megháromszorozódott az azt megelőző időszakhoz képest, amit a *Nemzeti Sport* annak tulajdonított, hogy „nálunk is felismerték, hogy a sport nélkülözhetetlen a katonai kiképzésében” (*Nemzeti Sport* 1939. december 8.). A *Nemzeti Sport*tal egyetértve Werth Henrik, a honvédség vezérkari főnöke kijelentette, „az éveken át végzett folyamatos sportmunkát semmiféle gyors kiképzés nem pótolhatja” (*Nemzeti Sport* 1939. december 29.), és ezt követően több alkalommal is tárgyalt az atlétikai szövetség vezetőségével a honvédség atlétikai tréningezéséről.

1940 folyamán a „honvédelmi sport” kifejezés számításaim szerint 18-20 alkalommal, vagyis két-három hetente visszatérő témaként tűnt fel a lapban, míg a sport és a honvédelem összefüggését is egyre több írás igyekezett kimerítően taglalni. A rövid kijelentések helyét több esetben átvették a hosszabb, az új felfogást értelmező és magyarázó cikkek, aminek következtében 1940 decemberében már a következőket olvashatjuk: „a népek most folyó nagy harcában és a még ránk váró megpróbáltatások között csak olyan nemzet állhatja meg a helyét, amelynek pompásan felszerelt hadserege, jól kiképzett, futással és gyaloglással edzett, teljesítőképeségét minden nehézség mellett megőrizni tudó ifjúságra támaszkodik” (*Nemzeti Sport* 1940. december 22.). Emellett egy másik, 1941 tavaszán publikált írás megállapította, hogy „a tömegsport eszméje [...] ma már a magyar véderő felelős vezetői által kiadott elsőszámú honvédelmi parancs.” (*Nemzeti Sport* 1941. május 11.)

1939 márciusa és 1941 júniusa között tehát lezajlott a sport és a honvédelem fogalmak összekapcsolásának első lépése. A fentiekből kirajzolódni látszik a sport és a honvédelem összetartozásának, ha úgy tetszik egymásra utaltságának gondolata, ugyanakkor a hangsúly még egyértelműen a sport katonai felkészülést előmozdító szerepén van a testmozgás fizikális jelenségén túlmutató elemek helyett. Ahogy a példákból is kitűnik, a sport a kárpátaljai bevonulást követően új, önmagán túlmutató jelentéssel ruházódott fel, mely fokozatosan terjedt és erősödött, végül pedig a nemzet sorsát tagjai edzettségétől függővé tevő tétellé szilárdult. Erre nyilvánvalóan nem véletlenül a háborút közvetlenül megelőzően, majd annak első szakaszában került sor, ám a szemléletváltás gyorsasága mindenképpen figyelemre méltó. Bár a források hiányossága miatt csak feltételezésekkel élhetünk, úgy tűnik, a sport és a honvédelem fogalmak legelső összekapcsolása nem állami-sportvezetőségi „megrendelésre” történt, sokkal inkább a cikkírók alkalmi hazafias hevületének megjelenése lehetett, mely időnként kévéssé átgondolt, de annál szenvedélyesebb érveléshez vezetett.

„A sport mindig honvédelem”

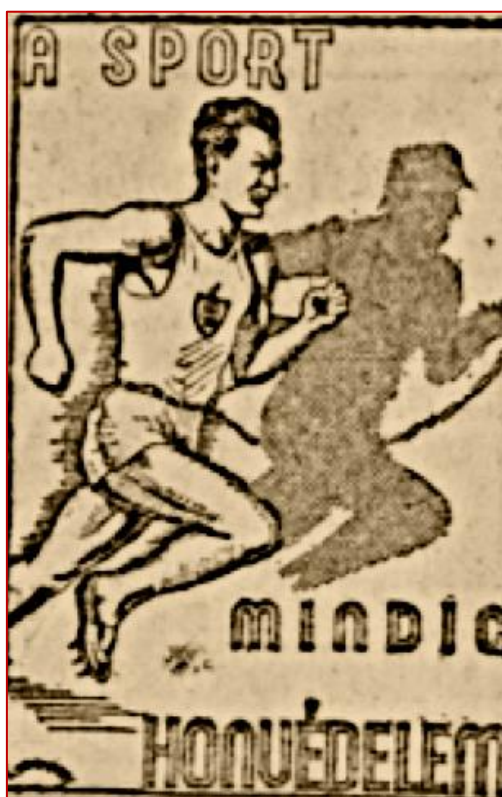
Magyarország hadbelépését követően 1941 nyarán megkezdődött a sportélet átállítása a „hadigazdálkodásra”. Az 1921-es testnevelési törvény ugyan létrehozott egy katonai előképzésre alkalmas intézményt, a leventemozgalmat, azonban a társadalmi sportnak – mivel az OTT csak a kultuszminisztérium tanácsadó szerveként működött – nem volt egy átfogó, központi irányítószerve, amely az egyesületi sportolók hadi felkészítését, a társadalmi sportegyesületek katonai kiképzésnek történő alárendelését, a sportélet szigorú és hatékony vezérlését megoldhatta volna. Ennek orvoslásaként került sor 1941 júliusának végén a magyarországi sportélet nagyszabású átszervezésére, amikor az Országos Testnevelési Tanács helyébe a szélesebb jogkörrel és centralizáltabb felépítéssel rendelkező Országos Sport Központ lépett. Az új szervezet a korábbiaknál szigorúbb ellenőrzés alá vonta a *Nemzeti Sport* is, gyakoribbá téve a keresztény-nemzeti szellem vagy a honvédelem és a sport kapcsolatát boncolgató cikkek publikálását, melyeket nem egyszer az OSK legelső emberei írtak. Az Országos Sport Központ megalakulásának hetében úgy fogalmaztak, „a magyar sport az új magyar életben honvédelmi feladatot teljesít” (*Nemzeti Sport* 1941. augusztus 3.), majd nem sokkal később – ebben a formában tudomásom szerint először – megjelent a jelszó kezdeti formájában. A lap augusztus 19-i számában ezt olvashatjuk: „a sport a mai új idők szellemében elsősorban honvédelem”.

Az idézet korszakhatárt jelöl két okból is. Egyrészt 1941-re jelentős mértékben előrehaladt a sportélet „árjásítása”, valamint a pályákon megjelenő, klubok által közvetített szimbolikus elemek „keresztény-nemzetiesítése”, az úgynevezett „új szellem” meghonosítása jegyében. Az egyesületek vezetőségéből, a tagjai közül, végül aztán a lelátókról is száműzték a zsidó származású személyeket, a sporteseményeket pedig nemzeti jelképek tömegével árasztották el a kötelezően kihelyezendő zászlótól kezdve a csapatok számára előírt, a mérkőzések előtti „Szebb jövőt!” üdvözlési formáig (Sarussi–Szegedi 2004). Másfelől azonban fordulat látszik a sportvezetés sportról vallott felfogásában is: a sport többé nem testmozgás, és mint ilyen, a katonai felkészítés része, hanem *elsősorban* honvédelmi eszköz. A sport és a honvédelem már nem egyenrangú, esetleg egymást kiegészítő fogalmakként funkcionáltak, a sport deklaráltan a honvédelmi célok alá rendelődt. A *Nemzeti Sport* nem is igyekezett elhallgatni az 1941-es év jelentőségét, évértékelő cikkében kiemelte, hogy ekkorra esik a magyar sportélet teljes átszervezése, és ami még ennél is fontosabb: a sportnak és a testnevelésnek, mint a nemzetnevelés elsőrendűen fontos eszközének hivatalos elismerése. A sport megszűnt egyesek úri kedvtelése lenni és támogatása állami feladattá, gyakorlása állampolgári kötelességgé vált.

Az előbbieken felvázolt viszonyoknak a sportkedvelő társadalomban való tudatosítására vette kezdetét 1942 márciusában „a sport mindig honvédelem” plakátsorozat (1. ábra). A plakátokat a városokban falragaszokon, illetve több budapesti és vidéki újságban terjesztették.⁵ Kiemelendő, hogy a *Nemzeti Sport* szerkesztői nem törekedtek arra, hogy az olvasó alaposabban elmélyedjen a sport és a honvédelem összefüggésében, sokkal inkább a mennyiséget helyezték a központba, aminek köszönhetően az 1942 folyamán megjelent lapokat és köteteket valósággal előzönlí a jelszó (a *Nemzeti Sport* vonatkozásában lásd az 1. táblázatot a következő fejezetben). A plakátsorozatnak és a jelszó sportlapok cikkeiben feltűnően gyakori használatának köszönhetően a gondolat az év végére magyarázatra sem szoruló jelentésséggé alakult, a jelszó igazsága a sporttársadalom szemében megkérdőjelezhetetlenné vált, így mindenféle érvelés alapjául is szolgálhatott.

1. ábra

„A sport mindig honvédelem” plakátja (*Nemzeti Sport* 1943. január 1.)

Magyarország egyre vonakodóbb hadviselő féllé válása idején a *Nemzeti Sport* változatlanul képviselte az 1941 nyarán megszabott irányt. Nem is lehetett mást várni annak fényében, hogy az országos sportvezetést ekkoriban szoros szálak – olykor személyi egyezések is – fűzték a hadsereghez. 1943 során változást abban érhetünk tetten, hogy mivel „a sport mindig honvédelem” jelszó súlykolására az előző évi propagandahadjárat következtében már nem volt többé szükség, sor kerülhetett annak úgymond produktív használatára, kibontására. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a mennyiség helyett a minőség került a középpontba; a cikkek a jelmondatra felfűzve a korábbiaknál ritkábban (kb. feleannyiszor), de behatóbban taglalták, mi-

⁵ A plakátokon rendszerint a jelszó, vagy annak sportágspecifikus változata szerepelt, mellette egy atlétával, akinek az árnyéka egy katonára emlékeztetett. Lásd az 1. Ábrát, továbbá *Sportírlap* 1942. március 14., *Dunántúl* 1943. március 5., *Képes Sport* 1943. április 27.

lyennek is kell lennie az ideális sportolónak és egyben katonának. Azzal párhuzamosan, hogy a *Nemzeti Sport* a kiterjedtebb magyarázatokra helyezte a hangsúlyt, megszorodtak a sport és a honvédelem viszonyát taglaló előadások. Ezeken az OSK vezető személyiségei igyekeztek a háborút a sporteseményekhez hasonló, küzdelmes, ám ugyanakkor a rátermettek (vagyis a sportemberek) számára nemhogy túlélhető, hanem az egyén számára is garantáltan diadalmas megmérettetésé eufemizálni, amit az egyre súlyosabb magyar és német veszteségekről érkező információk sem befolyásoltak. Ezt jól szemléltetheti egy, a sportújság címlapján megjelent cikk, melyben a következőket olvashatjuk: „A testi erő, ügyesség, kitartóképesség csodálatosnak tűnő eredményeket érlelhet a harc mezején is, dicsőséget szerezhet, életet menthet meg, mind a hazának. A küzdősportok embere hidegen gondolkodik a közelharcban is, nyugodtan kerüli el a feléje dőő szuronyt és visszacsapása nyomán nem nő többé fű. Az atléták futó-, ugró- és dobóképessége, a játékok adta ügyesség, gyors helyzetfelismerés, a leghevesebb küzdelemben is gondolkodni tudás, az úszni tudás, mind-mind olyan tulajdonság, amely elsőrendűen fontos a honvédő harcban. [...] A sport tehát – megfelelő irányítással – erős, ügyes, kitartó, gyors és ruganyos testű, becsületesen gondolkodó, jellemes, akarat erős, szenvedések és fáradalmak elviselésére alkalmas, harcos lelkű egyedeket nevel a hazának. Ezért honvédelem a sport!” (*Nemzeti Sport* 1943. május 14.) A cikk nem feledkezik meg az OSK szerepéről sem, mely 1942 végétől a hasonló hangvételű írások sarkalatos pontjává vált, a *Nemzeti Sport* ugyanis rendre megemlékezett az Országos Sport Központ vezető szerepéről a mindennapokban, illetve a sportélet és legfőképpen a sporttársadalom szellemiségének átalakítása terén elért eredményeiről. A „sport mindig honvédelem” 1942 második felére már nem pusztán jelszó volt, hanem – ahogy egy újságíró megfogalmazta – „korszakalkotó tétel”. (*Nemzeti Sport* 1943. január 1.)

A *Nemzeti Sport* a német megszállás idején

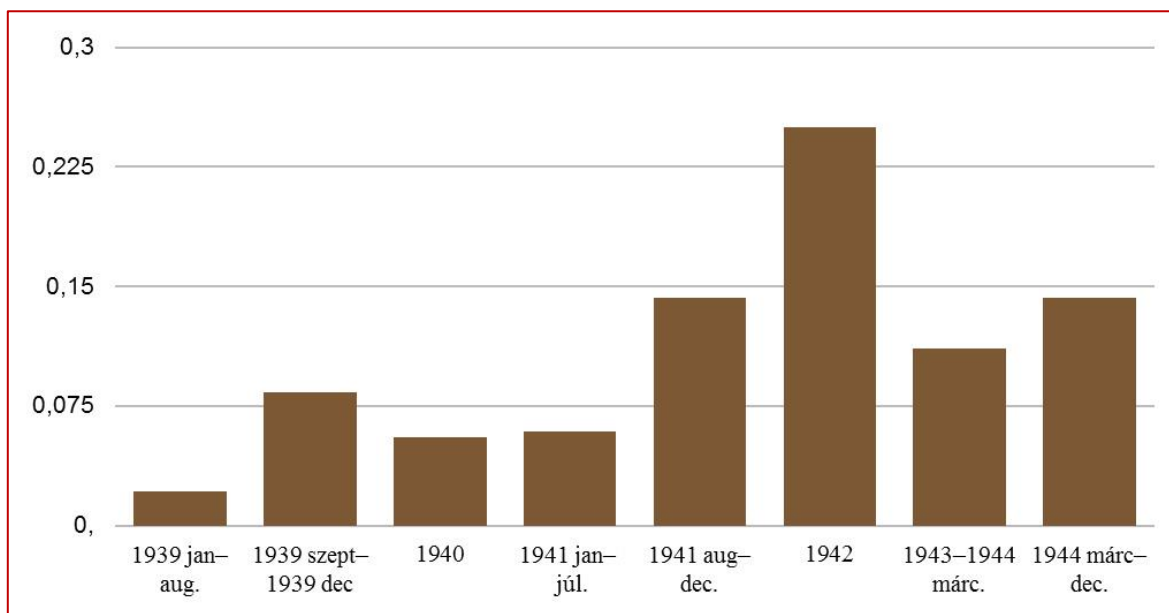
Magyarország német megszállását követően a *Nemzeti Sport* mozgásterére is jelentősen beszűkült. Ezt jelzi, hogy március végén Bély Alajos, az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének és Testnevelésének Országos Vezetője a magyar sporttársadalomtól „feltétlen és fenntartás nélküli fegyelmet” kért, ami a későbbi cikkek témaválasztásában is tükröződik. (*Nemzeti Sport* 1944. március 24.) Rövid idő alatt eltűntek a sport és a honvédelem viszonyát boncolgató, a sport és a magyar nép kapcsolatán merengő írások, helyüket ismét a rövid, egyszerű jelszavak vették át, de jelentős mértékben megnőtt a sporteseményekről minden különösebb magyarázat nélkül tudósító cikkek száma is. Változást idézett elő továbbá, hogy bár a *Nemzeti Sport* már a sportélet 1941-es átszervezésétől fogva hirdette az átalakítások grandiózusságát, valamint az „új magyar szellem”, az „új magyar embertípus” sikerre termettségét, „a sport mindig honvédelem” jegyében beharangozott harctéri diadaloknak azonban nyomuk sem volt, sőt az áldozatok száma a sportolók között is egyre növekedett, így a sportvezetésnek új eszköz után kellett néznie tevékenységének igazolásául. A lap több alkalommal *Bombázóporban sem hal meg a sport* rovatcímmel számolt be egyesületekről, melyeknek klubhelyiségét, esetleg tagjait is bombatalálat érte, ám heroikusan folytatták működésüket, a szerzők szerint példát mutatva ezzel a sporttársadalom számára. Az üzenet egyértelmű: a lap a sport révén a kitartást – lévén ez sporterény is – igyekezett propagálni, hirdetve, hogy amíg fennmarad a sportélet, a nemzet sem bukhat el. Ennek a felfogásnak egy jellemző eseménye, amikor egy szerző komoly kritikával illette a debreceni rendezőket, mert bombázásveszélyre való hivatkozással másfél órával később kezdődött egy labdarúgó mérkőzés.⁶

⁶ Lásd továbbá: „a sport lüktető élete, nemzetnevelő fontosságú szívdobogása nem hagyhat ki egy pillanatra sem. A múltkor is azt írtuk, most is csak azt mondhatjuk: bombázóporban sem hal meg a magyar sport!” (*Nemzeti Sport* 1944. április 30., május 16.)

Azzal párhuzamosan, ahogy front egyre közeledett, majd el is érte az országhatárt, a sportpályák is elnéptelenedtek, a sportesemények pedig fokozatosan ellehetetlenedtek, így a *Nemzeti Sport* szerkesztősége sem tudott már minőségi munkát folytatni. Bélydy még október elsején *Sportbajtársaim!* című cikkével kitartásra és fegyelmezett magatartásra szólította fel a sporttársadalom tagjait (*Nemzeti Sport* 1944. október 1.), ám ezt követően vizsgálatunk szempontjából értékelhető írással már nem találkoztunk, pusztán a különböző, helyel-közzel megrendezett sportversenyek eredményeinek felsorolásával.

1. táblázat

A „sport mindig honvédelem” előfordulásának gyakorisága a Nemzeti Sportban (egy megjelent lapszámra eső említések mennyisége vagyis említés/szám évenként)

A sportpropaganda hatásáról

A *Nemzeti Sport* cikkeinek tanulmányozásakor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy – mint korábban már jeleztük – vizsgálatunknak komoly korlátai vannak. Míg ugyanis a lap szerzőinek és szerkesztőinek közlésre szánt gondolataiból kedvünkre szemezgethetünk, csupán kevés és nem feltétlenül megbízható információval rendelkezünk a hírek fogyasztóinak nézeteiről. Bár nem tudhatjuk pontosan, milyen hatást fejtett ki a „sport mindig honvédelem” propagandahadjárat, ám van egy forrás, amelynek alapján módunkban áll hipotézisszerű állításokat megfogalmazni.

A *Nemzeti Sport* viszonylag gyakran közölt olvasói leveleket, olykor pályázatot is indított egy-egy témában. Ezeknek köszönhetően valamelyest közelebb juthatunk annak érzékeléséhez, hogy kik és hogyan is olvasták a lapot. 1942 nyarán indult *Az olvasó három kívánsága* című rovat, melyben az olvasóközönség leveleiből közöltek néhányat. Ezek a levelek különösen érdekesnek bizonyulhatnak annak fényében, hogy pontosan a jelszó történetének legextenzívebb időszakáról kaphatunk általuk képet.⁷ Felmerülhet persze a lehetősége annak, hogy valójában nem az olvasóktól érkezett írásokról, tehát igazi olvasói levelekről, hanem a szerkesztőségben előállított szövegekről van szó. Úgy vélem azonban, hogy a témaválasztás

⁷ A rovat cikkeit lásd: *Nemzeti Sport* 1942. július 27, augusztus 3., augusztus 9., augusztus 11., augusztus 18., augusztus 24., illetve szeptember 22.

és a szóhasználat esetlensége sokkal inkább utal a levelek valódiságára, mint tervszerűen előállított szövegekre, ál-levelekre. Utóbbi céljainak egyébként is aligha felelhetnek meg a szövegek, ha figyelembe vesszük, hogy sok esetben a legkevésbé sem a figyelem középpontjában álló hasábkokban szorítottak helyet nekik.

A leveleket általában tanárok, katonatisztek, középiskolás diákok, egyetemi hallgatók, mérnökök írták, témájuk pedig a legtöbb esetben az él- és tömegsport viszonyainak javítása volt. Sokan kiemelték, mennyire fontosnak tartják az iskolai testnevelés fejlesztését, míg mások a Nemzeti Stadion felépítését sürgették, esetleg a tömegsport finanszírozási problémáira próbáltak – nem túlságosan realiztikus – megoldásokat találni. A rovat azonban nem pusztán az olvasói javaslatok miatt érdemel figyelmet, hanem mert rendkívül gyakran találkozunk a „sport mindig honvédelem” jelszóval, mégpedig igencsak eltérő tervekhez kapcsolódva. Lényegében az derül ki a levelekből, hogy a sportvezetés az 1942-es év első felében megindult plakát- és cikksorozattal jelentősrészt elérte a célját: a „sport mindig honvédelem” jelszó univerzális eszközként szolgált bármilyen témára alkalmazva, bármilyen érvelés alátámasztására. Az olvasói levek szerzői erre a jelszóra hivatkozva követelték a sportolók utazási költségeinek csökkentését, minden falu számára sporttelep létesítését, a „magyar sport becsületrendjének” megalapítását, „fellépést a magyar ifjúság sportellenes vezetői ellen”, valamint a „sportolókat legyengítő” gőzfürdőzéstől való eltiltást is. (*Nemzeti Sport* 1942. július 27., augusztus 3., szeptember 22.)

Úgy tűnik tehát, hogy a sportpropaganda nem volt teljesen hatástalan, de azt is látni kell, hogy azok az olvasók, akik fontosnak érezték gondolataikat megosztani a sporttársadalommal, illetve olvasótársaikkal, nem feltétlenül értették a jelszó tartalmát, inkább saját véleményüket igyekeztek ráhúzni a nagyjából adott sémára, vagyis valamiképpen összekapcsolni egyéni sportfejlesztési elképzeléseiket a honvédelmi célkitűzésekkel. Ezek a próbálkozások azonban nem egy esetben furcsa eredményre vezettek, de a jelszó lelkesítő ereje, az olvasók tettekészsége ennek ellenére is átszűrődik az olvasói leveleken. Nem állíthatjuk tehát, hogy a *Nemzeti Sport* 1942-ben gőzerőre kapcsoló kampánya ne lett volna valamiféle hatással a sporttársadalom tagjaira, ám tartalmának értelmezése már sokkal változatosabb volt, mint azt előzetesen gondolhattuk volna, illetve ahogy a propaganda irányítói szánhatták.

Összefoglalás

A „sport mindig honvédelem” jelszó kezdeti formájának létrejöttében komoly szerepet játszott Kárpátalja 1939. márciusi birtokba vétele, mely a kortársak számára sokkal inkább tűnhetett önálló katonai akciónak, mint az előző évi, nagyhatalmi döntőbíráskodás mellett elért határmódosításnak. Ez a diadalittas felfogás figyelhető meg a *Nemzeti Sport* 1939 tavaszán íródott – még meglehetősen szórványosan előforduló – cikkeiben is, melyek első alkalommal teremtenek közvetlen kapcsolatot a sport és a honvédelem között. A második világháború kitörésével megváltozott a lap felfogása. A korábbi optimista hangvételű írások helyét átvették a magyar társadalom és honvédség testedzési hiányosságait taglaló, valamint a helyzetre megoldást kereső szövegek. Ezzel párhuzamosan a vizsgált fogalmak előfordulásának gyakorisága a korábbinak a négyszeresére, átlagosan tizenkét számonkénti említésre emelkedett, mely 1941-ig, a sportélet átszervezéséig stagnált, 1940-ben kis mértékben még csökkent is (lásd 1. táblázat). Kezdetben a „honvédelmi sport” még nem jelszóként funkcionált, ám a szókapcsolat már előrevetíti a későbbi tendenciát: megfigyelhető, hogy a szerkezetből a „honvédelmi” tag egyre inkább elveszti valós jelentését. Az OSK megalakulásáig a sport és a honvédelem nagyjából szimbiotikus együttélése megmaradt, ám a *Nemzeti Sport* szerzői is egyre sürgetőbbnek találták a társadalom felkészítését az esetleges háborúba lépésre.

Hogy az OSK létrejöttében mekkora szerepet játszott a Szovjetunió egy hónappal korábbi megtámadása, arról a *Nemzeti Sport* írásai alapján nem lehet nyilatkozni, ám annyi

bizonyos, hogy 1941 augusztusától változás állt be a sportújság hadi, illetve sportpropagandája terén. Megjelent, majd villámgyorsan mindennapossá vált „a sport mindig honvédelem” jelszó használata, melynek programszerű terjesztését a minden más időszaknál jóval gyakoribb megjelenése is alátámasztja.⁸ 1943 elejére a tétel a lapokban megkérdőjelezhetetlen dogmává szilárdult, melynek állandó hangoztatására nem volt többé szükség. Ennek köszönhető, hogy az előfordulási értékek az 1941-es év második feléhez hasonlatos szintre estek vissza, ám a cikkek hossza jelentősen, mintegy duplájára módosult, vagyis a jelszó értelmezése került a középpontba. Ugyan az arányok a német megszállást követően sem változtak jelentősen, az írások lerövidültek, és olykor kifejezetten semmitmondóvá váltak. Ekkor a „sport mindig honvédelem” már inkább csak megszokásból, a szöveg zárásaként odaillesztett elemmé vált valós tartalmi egység helyett, a sporterények között pedig a „kitartás” vette át a központi szerepet a korábban idealizált, erőből duzzadó, daliás katona-sportoló alakjával szemben.

A propagandahadjárat – amennyire képesek lehetünk megítélni – az olvasók gondolkodására is hatással volt, ám nem teljesen a sportvezetés sugallta, lovagias, fegyelmezett, önfeláldozásra kész, vitéz katona képének megfelelően. Az olvasói levelekből következően, a cikkek fogyasztói leginkább azt érzékelték az új irányvonalból, hogy a „sport mindig honvédelem” minden problémára egyformán jól alkalmazható megoldásként funkcionál, így azt saját szemléletük szerint foglalták a leveleik szövegébe. Ennek ellenére az Országos Sport Központ abból a szempontból kétségtelenül elérte célját, hogy a jelszó révén azonosulási lehetőséget biztosított az olvasóközönség számára, mellyel egy irányba terelte a sporttársadalomban jelen lévő nézeteket és vélekedéseket a sport hazafias felhasználásával kapcsolatosan.

---

⁸ 1942 folyamán 4,5 számonként, vagyis hetente jelent meg cikk a sport honvédelmi jelentőségéről.

IRODALOM

- Hadas Miklós – Karády Viktor (1995) Futball és társadalmi identitás. Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmának történeti vizsgálatához. *Replika*, 17–18. 89–119. http://www.replika.hu/system/files/archivum/replika_17-18-05_hadas_-_karady.pdf
- Izsák Anikó-Borbála (2014) Éheznek? Fázik? Egyen csokoládét, öblítsen Diana sóborszesszel! *A Népszavában* megjelent hirdetések 1907 és 1932 között. *Médiakutató*, 2014/3. 51–64. https://mediakutato.hu/cikk/2014_03_osz/04_nepszava_hirdetes_osztalyharc_fogyasztoi_tarsadalom.pdf
- Klebelsberg Kuno (1931) *Világválságban*. Budapest, Athenaeum.
- Nemzeti Munkaterv* (1932) Budapest, Állami Nyomda.
- Sarussi Kiss Béla – Szegedi Péter (2004) „Zsidómentesen, újjászületve...” Őrségváltás a magyar labdarúgásban (1939–1944). *Múlt és Jövő*, 2004/3. 77–96. http://www.multesjovo.hu/en/aitdownloadablefiles/download/aitfile/aitfile_id/750/
- Sipos Balázs (2011) *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Budapest, Argumentum.
- Szakál Gyula (2006) „Az álmok és az új életmód árusítása”. Reklámok és a fogyasztói magatartás változása Győrben 1890 és 1940 között. In: Hudi József (2006szerk.) *A fogyasztás társadalomtörténete*. Budapest, Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület. 237–255.
- Szegedi Péter (2011) A futballmező. Kísérlet az 1945 előtti labdarúgószféra történeti-szociológiai modellezésére. *Sic Itur ad Astra*, 62. 123–141. http://www.szegedi.in/publi/tanulmanyok/2011_62_sicitudaetra_futballmezo.pdf
- Szegedi Péter (2014) *Riválisok. Debrecen futballtársadalma a 20. század első felében*. Budapest, Korall.
- Szikora Katalin (2012) Az első magyar testnevelési (sport) törvény megszületésének körülményei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2012/2. 531–541. http://epa.oszk.hu/00000/00018/00025/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2012_2_531-541.pdf
- Vonyó József (2014) A magyarországi fajvédők és a sport. In: Antal Gábor et. al. (2014szerk.) *Hindu istenek, szíami tigrisek. Balogh András 70 éves*. Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék. 547–557.
- Zeidler Miklós (2012) *A labdaháztól a Népstadionig. Sportélet Pesten és Budán a 18–20. században*. Pozsony, Kaligram.
- Zemplényi Imre (1933) A magyar sportpolitika alapelvei. *Testnevelés*, 1933/6. 621–630.